

Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében

Témavezető: Balogh Balázs

NK 84283

Projektzáró szakmai beszámoló

2011-ben kezdtük meg a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének¹ égisze alatt a *Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében* címmel kutatásunkat az Országos Tudományos Kutatási Alap pályázati támogatásával. A négyéves projekt, éppen a Magyarországot elérő *migránsválság*² kezdete előtt, 2015 júniusában zárult. A Néprajztudományi Intézet öt kutatójához³ csatlakozva más intézmények munkatársai is részt vettek a tudományos munkában.³

A vizsgálatok megkezdését azért határoztuk el, mert a rendszerváltozást követő két évtized olyan gyors változásokat hozott Kelet-Közép Európa térségében, amelyek az országhatárok jellegét, minőségét, szerepét, a legkülönbözőbb módokon alakították át. Elég, ha arra utalunk, hogy alig negyed százada még öt állammal voltunk határosak, most héttel, és az akkori öt ország közül csak Ausztria és Románia nem valamely felbomlott posztkommunista ország területileg is átalakult utódállama. Hiszen a Szovjetunió helyett Ukrajnával, Csehszlovákia helyett Szlovákiával, Jugoszlávia helyett pedig Szerbiával, Horvátországgal és Szlovéniával lettünk határosak.

Magyarország sokféle határral rendelkezik. Ausztriánál kezdődik az, amit hagyományosan *Nyugatnak* nevezünk. Ausztriával valamikor közös államalakulatba tartoztunk, később pedig szögesdróttal – *vasfüggönnyel* – zárták le a két ország közötti határt. Szlovéniával és Szlovákiával együtt léptünk be az Európai Unióba – ezek az országok a Schengeni Egyezmény tagjai is. Románia már EU-tag, de még nem lépett be a schengeni övezetbe. Ukrajna és Szerbia pedig még nem része az Európai Uniónak, így itt maradt mindvégig legerősebb a határellenőrzés. Amilyen kicsi tehát Magyarország, olyan sokszínű a határ menti világa: szinte minden szomszédjával más a kapcsolata, ami a határok mellett élő közösségek életét is nagymértékben befolyásolja. Főként arra voltunk kíváncsiak, hogy a hármas határokon az egyes közösségekre hogyan hatott a fentiekben vázolt átrendeződés, a határ menti települések kapcsolatrendszerének milyen kulturális, társadalmi és gazdasági dimenziói vannak.

Mire véget ért a kutatás, a határokról már más jut az eszünkbe. A *migránsválságnak* nevezett modern kori népvándorlás egészen új helyzetet teremtett a határvizsgálatok kérdésében is. Például a fotódokumentációban gyakran szereplő magyar-román-szerb hármashatár- emlékműnél most már szögesdrótkerítést láthatunk kifeszítve. Az eddig lokális jelentőségű,

---

¹ Az OTKA pályázat elnyerésekor és a kutatás megkezdésekor MTA Néprajzkutató Intézete, majd 2012-től MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézete.

² Balogh Balázs, Bednárk János, Mészáros Csaba, Szilágyi Levente és Turai Tünde.

³ A projektben mindvégig résztvevő kutatók: Borbély Sándor (Miskolci Egyetem, Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem), Klamár Zoltán (Váci Székesegyházi Kincstár és Egyházmegyei Gyűjtemény) és Mód László (Szegedi Tudományegyetem). Kiegészítő kutatásokat végeztek: Kardos Ferenc (Halis István Városi Könyvtár, Nagykanizsa), Laszák Melinda, Murányi Veronika (ELTE) és Papp Árpád (Szabadkai Városi Múzeum). Dokumentumfilmet készített: Gál Anasztázia. Az adatbázisok munkálataiban részt vettek: Kucsera Csaba (MTA TK SZI, European Commission IS Unit) és Nagy Károly Zsolt (MTA BTK NTI). A délnyugat-dunántúli és a recens kérdőíves kutatás munkálataiban, az adatok feldolgozásában és digitalizálásában segítettek az ELTE, a Szegedi és a Miskolci Tudományegyetem néprajz szakos hallgatói (Apjok Vivien, Balogh Zsolt, Bánhalmi Lilla, Báthori Kinga, Fliegauf Katalin, Gelencsér Gábor, Király Kitti, Kleiber Katalin, Koronczai Alexandra, Kovács Eszter, Körösi Dalma, Kucsera Sándor, Magyar Henrietta, Moravek Bence, Nagy Katalin, Oroszi Borbála, Szabó Gabriella, Szabó Rita, Tar Virág, Tihanyi Anna, Törő Balázs, Urbán Beáta, Zajkás Detti és sokan mások).

két-, illetve háromoldalúan nemzetközi határkérdés egy csapásra európai dimenzióba lépett, sőt globális politikai-ökológiai-gazdasági és vallási-kulturális összefüggésrendszerben vált vizsgálандóvá és értelmezendővé. Egy biztos: a hármasság vizsgálatának választása kutatási témaként négy évvel ezelőtt problémaérzékenységünket igazolta. Az elmúlt évszázad határmódosításai, különösképpen a rendszerváltozás óta eltelt időszaknak a helyi közösségekre gyakorolt hatása és annak feltárása csak a mostani helyzet előzményeként fogható fel. Azért foglaljuk össze a kötetben a mostani migránsjelenséget megelőző száz év határátlépéssel járó migrációs folyamatait is, hogy egy újabb – és meggyőződésünk, hogy elodázhatatlanul fontos – kutatáshoz, a többi tanulmányban összefoglalt tapasztalattal együtt igazodási pontul szolgálhasson.

A kutatás következtetései:

Hármasság

A hármasság a politikai egységekre osztott tér kitüntetett pontjai. A vizsgált közép-európai térségek nemcsak három politikai-gazdasági berendezkedés találkozási pontjai, hanem bonyolult etnikai, vallási, kulturális hármasságok terepei is egyben. Az 1920 után létrejött megosztottság gyökeresen formálta újra ezen régiók struktúráit (például működő településkapcsolatok szétszakításával), új kontextusba helyezett már korábban is létező hármasságokat (például azáltal, hogy megváltozott az együtt élő nemzetiségek közötti többség-kisebbség viszony), új etnikai-vallási viszonyok kialakulásához vezetett (spontán vagy szervezett migráció révén), illetve jelentős különbségeket hozott létre (legszembevetőbben talán a különböző államalakulatokhoz került területek gazdasági fejlettségében). A napjainkban megfigyelhető hármasság viszonyok, és azoknak a különböző jelrendszerekben történő megnyilvánulásai ennek a közel százéves megosztott fejlődésnek a fényében értelmezhetők.

A hármasság az első világháború után elhelyezett obeliszk formájukban, díszítésükben, felirataikban többszörösen magukon viselik a hármasság szimbolikáját. Míg a magyar-osztrák-szlovén és kisebb mértékben a magyar-román-szerb hármasság-kő a hosszú évtizedekig tartó megközelíthetlenség után egyfajta találkozóhelyé, a térség hármasságának kikristályosodási pontjává válhatott, a magyar-román-ukrán határjelzők – sajátos földrajzi elhelyezkedésüknél fogva, és főleg a határok viszonylagos zártsága miatt – nem töltenek be ilyen szerepet.

A hármasságra, hármasság-helyzetre vonatkozó ikonográfiai és nyelvi utalásokkal nemcsak a határpontok közvetlen közelében, de a környező településeken is lehet találkozni. Ez különösen a magyar-osztrák-szlovén térségre jellemző, ahol a hármasság szimbolikáját turisztikai, gazdasági, kulturális vállalkozások már-már egyfajta brandként használják.

A hármasság kapcsolatokat a gyakorlatban is megvalósulnak. Természetesen ezek az együttműködések – a sportversenytől a tájvédelmi parkok munkájának összehangolásáig – gyakran szimbolikus és nyelvi kódjaikban is hordozzák a hármasság tematikáját. Az ilyen háromoldalú kapcsolatok létrehozása és fenntartása általában komoly szervezőmunkát igényel, ritka a spontán kialakuló trilaterális közösségi gyakorlat.

A hármasság a vizsgált régiók mindegyikében más-más kontextusban nyer értelmet, de a határrégiókban élők számára a két másik ország közelsége, két másik politikai közösség, nyelv, kultúra, vallás jelenléte mindenképpen fontos identitáselemet, gyakorlati lehetőséget vagy olykor problémát jelent.

Határforgalom

A határ és az állam léte egymást feltételezi. Európában pedig, ahol az államok túlnyomó többsége nemzetállamként értelmezhető, a határok és nemzetek egymással dialektikus viszonyban állnak. A határok nélkül nehezen lehet értelmezni a territorializált közép-európai

nemzeteket, és fordítva, a határok nem nyernek értelmet azon erőfeszítések nélkül, amelyek azok fenntartását, valamint infrastrukturális, kulturális kijelölését célozzák meg.

A határ térbeli kiterjedése e viszonyban legalább három módon értelmezhető. Elsőként is a határ egy hipotetikus vonal, amely elhatárolja egymástól az egyes államokat, másodsorban egy megtestesült határinfrastruktúra, amely a határok mentén található, és végül egy határövezet, amelyben a határ jelenléte az ott élők mindennapi életének része. A határon való átkelés során az egyén a határ mindhárom szemléleti módja szerint megváltoztatja a helyét és státuszát.

Habár a határok megnyitását és részleges eltörlését célzó törekvések határozottan artikulálódnak Európában, erősek azok a társadalmi törekvések is, amelyek ragaszkodnak a határokhoz és azok elhatároló erejéhez. Nemcsak a modernizmus iránti nosztalgiát érdemes felfedezni a határok igénylésében, hanem annak a határok nagyobb átjárhatóságát célzó politika helyi kritikáját is, amellyel gyakran nem tudnak azonosulni a határtérségek lakói. Ma úgy tűnik, hogy a szocializmus (valamint annak szétesése), illetve a globalizáció jelentette kihívásokkal képesek megbirkózni a nemzetállamok, és a határok jelentősége térségünkben nem csökken, hanem nő.

A vizsgált hármas határok időben és térben is eltérő mintáit mutatják a határon való átkelés lehetőségeinek és módjainak. Míg az ukrán-magyar és a szerb-magyar határon két ponton is ellenőrzik az utazókat, illetve igen komoly személyzet és infrastruktúra igyekszik lezárni a határt az átkelni vágyók egy jelentős része előtt, addig a szlovén-magyar, illetve az osztrák-magyar határ bármelyik pontja ellenőrzés nélkül átszelhető.

Időben is jelentős eltérés mutatkozik a határok átjárhatóságában, illetve a határhoz kapcsolódó védelmi és ellenőrzési létesítmények mennyiségében. 1948-tól Szentgotthárd és környéke az osztrák és (részben) a Jugoszláv határsáv fokozott ellenőrzése miatt zárt övezet volt. Csak 1968-ban csökkentették a határtól 4–12 kilométeres mélységűre az ellenőrzött zóna kiterjedését. Mára Magyarország egyik legnyitottabb határán a szögesdrót maradványai, a határórlaktanyák és a határátkelőhelyek legfeljebb muzeális célokat szolgálnak. A zártabb határokon ez a folyamat még nem figyelhető meg. A határ infrastruktúrája e helyeken még nem kerülhetett be egy olyan értelmező meta-rendszerbe, amely által reflektálva a korábbi funkcióra a helyi közösség újraértelmezi és más funkcióba helyezi a határőrséghez kapcsolható helyeket és épületeket.

A zárt határokon való átjutás ma is nehézkes, így a határátkelésből való számottevő haszonvétel jelentős tudást és jól működő személyközi kapcsolatokat követel. A legzártabb magyar-román-ukrán hármas határon a zártságot még időlegesen sem oldják fel ritualizált cselekmények (határtalálkozók, határfesztiválok). Az ennél nyitabbnak tűnő, de hasonló jogi státuszú magyar-román-szerb határon viszont nagyobb az igény a határok időszakos megnyitására. A legnyitottabb magyar-osztrák-szlovén határon pedig már azért csökkennek a határ kinyitásához kapcsolható rítusok, mert a határ teljes egészében nyitott. A nyitott határ nemcsak előnyöket jelent az ott élők számára, hanem feszültséget is gerjeszt, amelynek egyik oka a megnövekedett forgalom vagy éppen a határ közvetlen közelébe telepített ipari funkciók környezetkárosító és életminőség-rontó hatása.

Gazdasági kapcsolatok

Az államhatárok olyan érintkezési felületek, amelyen keresztül emberek, javak és információk áramolhatnak két politikai entitás között. Ekképpen a határok jellege az államok szuverenitásának, gazdasági szervezőerejüknak, továbbá a szomszédjaikkal fenntartott viszonyainak leképződéseiként értelmezhetők.

A gazdasági kapcsolatok kiépítésében érdekelt feleknek a hármas határok mindhárom oldalán az a céljuk, hogy termékeiket és szolgáltatásaikat eljuttathassák a határ túlsó oldalára. Az állam ugyanakkor abban érdekelt, hogy az állami szabályozás ne gyengüljön a határ mentén,

és a központ a peremvidékeken is képviselni és érvényesíteni tudja azokat az érdekeit, amelyeket az ország egyéb területein is. A határok mentén ezért kettős játék zajlik a szomszédok irányába mutató gazdasági érdekek centrifugális ereje és az állami politika által szabályozott nemzeti piac centripetális ereje között. Ez fokozottan igaz a hármass határok térségére, ahol egyszerre két szomszédos állam nyújt a határtérség munkavállalói, vállalkozói és befektetői számára az államon belül nehezen elérhető lehetőségeket.

A határon átnyúló legegyszerűbb gazdasági kapcsolatok is ellehetetlenednek a zárt határokon, óhatatlanul peremhelyzetbe sodorva a határ menti régió gazdaságát. Ha azonban a határtérség szoros kapcsolatban áll a szomszédos, a határ túlsó oldalára eső területekkel, akkor a peremhelyzetből származó hátrányokat előnnyé lehet fordítani, és a határ elkülönítő szerepe helyett lassanként a határ integráló tulajdonságai nyernek jelentőséget. Gazdasági szempontból nemcsak akadályt jelenthet vagy éppen szűrőt a határ, hanem kapcsolódási lehetőséget is másképp nehezen elérhető erőforrásokhoz vagy kulturális javakhoz. A határ két oldalán elhelyezkedő területek kapcsolata is ekképpen ölthet eltérő jellegűt.

A zárt határok környezetében elkerülhetetlenül életre kelnek azok az informális, ellenálló, alternatív világok, amelyek a határ jogilag beágyazott közegének árnyékában és annak ellenében működnek. A csempészet, az illegális munkavállalás, a határon átnyúló illegális üzleti kapcsolatok egyik életetője az az igény, hogy az állami szabályozás kötelékéből kiszabaduljanak a határon átvivő és kölcsönösen hasznot hozó gazdasági kapcsolatok fenntartásában érdekelt felek.

A gazdasági szempontból viszonylagosan zártnak tekinthető magyar-román-ukrán határtérségben az államközi, térségi és kistérségi együttműködés jelentéktelensége miatt elsősorban azok a gazdasági haszonvételi formák virágoznak, amelyek az állami szabályozást és a nyilvánosságot kerülnek. A feketemunka, illetve a csempészet különféle formái teljesen általánosak a térségben. E jelenségeket a három szomszédos állam ugyan igyekszik az ellenőrzése alá vonni, de virágzásuk éppen azt mutatja, hogy az állam minden erőfeszítése ellenére gyengének bizonyul a gazdasági kapcsolatok felügyeletében.

A határon átvivő gazdasági együttműködés nyíltabb formáját mutatja a magyar-román-szerb hármass határ. Itt a korábban virágzó illegális és szublegális gazdasági kapcsolatok fokozatosan háttérbe szorultak, és ma már egyre több – habár még mindig kis volumenű – államilag és helyileg támogatott közös gazdasági tevékenység figyelhető meg. Az illegális kereskedelem visszaszorulása, illetve az, hogy az államilag támogatott kapcsolatok ma még leginkább az ösztönzés szakaszában vannak, a szomszédokat a reménytelen partner pozíciójába helyezi, így ebben a határtérségben elenyészőek a gazdasági jellegű feszültségek.

A magyar-osztrák-szlovén hármass határ gazdasági szempontból a legnyíltabb a három vizsgált terep közül. Itt helyi, állami és európai uniós támogatások sokasága segítette azokat a gazdasági törekvéseket az elmúlt két évtizedben, amelyek a határon átnyúló gazdasági együttműködést célozták. A gazdasági kapcsolatok szorossága, az ipari termelő tevékenység határhoz kapcsolása ugyanakkor érdekkülönbségekhez is vezetett. Erre a legjobb példát a tervezett heiligenkreuzi szemétegető, ugyanott a biomassza erőmű, valamint a jennersdorfi bőrgyár szolgáltatja.

Kulturális emlékezet

Az államhatárok és az etnikai határok gyakran nem esnek egybe. A vágy, hogy az etnikai alapon formálódó nemzetek és a politikailag strukturált területi egységek egybeessenek, illetve ezek jól rögzített, ellenőrizhető és védhető körvonalakkal, határokkal legyenek elválasztva, meghatározó tényezője volt az elmúlt másfél évszázad társadalmi és politikai törekvéseinek. Az államhatárok és etnikai határok találkoztatásának nehézségeire és azok elcsúszásaiból fakadó feszültségek jelentőségére mutat rá az a tény, hogy Európában az etnikus és politikai határok eltérése motiválta a legtöbb háborút a modernkorban. A politikai

határok által felszabdalt, de etnikailag egymáshoz kötődő területeken a közösségszervezés leginkább életképes stratégiáját a kulturális emlékezet újragondolása és újraszervezése, a kulturális identitás újrafogalmazása és kifejezése jelenti.

A mindenkori éltek céljaiknak és csoportkonceptiójuknak megfelelően alakítják a közösségképet a társadalom különböző szintjein. Állami és nem állami cselekvők egyaránt részt vesznek ebben a folyamatban. Minél nagyobb a feszültség a nemzetkonceptió és annak geopolitikai lokalizálódása között, annál inkább gerjeszt vitatott identitás(oka)t, ami emlékhelyek és emlékezési rítusok széles tárházának kiépítéséhez vezet.

Magyarország múlt századi terület- és lakosságvesztése szerves része a nemzetről alkotott historizált önképnek, és az országhatárral való elégedetlenség rendező eleme a *mi közös* múltunk folyamatos újrafogalmazásának. A szocializmus évtizedeit követő szabadabb politikai légkör kedvezett az emlékezetpolitika nemzetiesedésének és a közösségek etnicizálódásának. Számos olyan egyesület, szervezet alakult, amelyeknek tevékenysége elsősorban a múltnak a jelenhez való minél szorosabb kapcsolása köré szerveződik. Mindez az emlékezés tárgyiasulásában, szobrok és táblák avatásában, szimbolikus és valós térfogalásban, utca- és térnevek választásában, valamint a helyi és regionális hagyományok felelevenítésében vagy kitalálásában is megjelenik.

A határok újragondolásának, vitatásának, verbális újraformálásának alkufolyamata nem közvetlenül a fizikai határvonal mentén történik. A hármashatár-pontokon elhelyezett emlékművek őrzik ugyan a nemzet múltjának egy fontos momentumát, de kevésbé járulnak hozzá a közösség múlttal való aktív és élő viszonyának a fenntartásához. Nagyobb a jelentőségük a kollektív emlékezetgyakorlásban a hétköznapi élet tereiben tárgyiasult emlékhelyeknek. A kulturális emlékezet tárolhatóságán túl (emlékhelyek megformálása) az előhívhatóság (rituálék) és közölhetőség (kollektív részvétel) igényével a határ menti közösségek rituális naptárukat, helyi ünnepeiket is ezen emlékhelyek köré szervezik.

Az általunk vizsgált terepeken a határok értelmezésének, illetve ezeknek a kulturális emlékezésben való leképeződésének többféle formájával találkozhattunk. A nacionalista beszédmódtól és emlékezés-politikától az etnikai keretek szimbolikus feloldásáig, a határok zárójelbe tételéig és a közösségek transznacionalizálódásáig széles a skála. Láthattunk példákat szigetszerűen élő közösségekre (pl. óbesenyői bolgárok, deszki szerbek, szatmári svábok), akik számára a múltidézés és hagyományteremtés fontos közösségi rítus. A kisebbségnek az anyanemzethez való kötődése és ragaszkodása (pl. erdélyi, vajdasági, kárpátaljai, szlovéniai magyarok) fejeződik ki az emlékhelyek kialakításában. A romániai bánáságiak esetében viszont a multikulturalizmus gondolata kerül előtérbe: lokális identitásuk fontos elemének tartják a régió etnikai sokféleségét, és mintaértékűnek értelmezik az általuk megvalósított együttélés hétköznapi gyakorlatait. Végül pedig a határok felülmúlásának stratégiáit is megfigyelhettük: láthatóvá válik az, ahogyan az etnikai hovatartozás háttérbe kerül az osztrák határ térségében, és ahogyan a nemzeti eszme jelentősége akár alá tud rendelődni a vallási tartalmak üzeneteinek.

A kutatás eredményei:

1. Adatbázis

a) A kutatócsoport feldolgozta az 1980-as években Barabás Jenő vezetésével készült délnyugat-dunántúli néprajzi kérdőíves felmérés. Digitalizálásra került 384 falu adatlapja, melyek vektografikus feldolgozását is elvégeztük. Különböző tematikus egységek alapján (pl. házasodás, munka, búcsú, búcsújáró helyek, ki- és betelepülések, piac, vándorárus, vásár, zenészek, családok) szelektáltuk az adatokat és rendeztük a településeket, az eredményeket pedig interneten is hozzáférhető, térstruktúrák szerveződését megvilágító vektografikus térképeken mutatjuk meg. Ez a feldolgozás komoly eredménye a szakmának.

b) A kutatócsoport 2012-ben kérdőívet dolgozott ki az alábbi fő témakörökkel: mobilitás, másság, szervezeti és egyesületi kapcsolatok, transznacionális hatósági tapasztalatok. A délkeleti, délnyugati és északkeleti hármashatár-térségekben 300-300 háztartásnál kérdeztük le ezeket az adatokat, melyeket SPSS programmal dolgoztunk fel. A kérdőívek digitális adatbázisa, valamint a terepmunka interjúanyaga lehetővé teszi, hogy különböző módszerekkel vizsgáljuk kérdéskörünket. A terepmunka során feltárt eredményeket a kérdőívek feldolgozása megerősítette, illetve további részleteket tárt fel, melyek leginkább ezzel a módszerrel érhetőek el (kapcsolattartási gyakoriság és körzet, határon átnyúló tájékozási stratégiák, differenciált sztereotípiakutatás).

2. Kiállítás-sorozat

A négy év során vándorkiállítás formájában mutattuk be vizsgálataink részeredményeit, főként a fotó-dokumentációra támaszkodva. Igyekeztünk – a kutatást vezető budapesti intézményben tartott bemutató kivételével – olyan határon túli és vidéki kiállítási helyszíneket választani, amelyek az általunk vizsgált hármashatár körzeteiben fekszenek. A vándorkiállítást Budapesten, Szatmárnémetiben, Magyarakanizsán, Nagykanizsán és Szegeden rendeztük meg.

3. Workshopok, tanulmányi kirándulások

Fontos volt számunkra, hogy eredményeinkről beszámoljunk az érintett terepeken is. Ezért Szatmárnémetiben, Magyarakanizsán, Szentgotthárdon és Dobronakon műhelymegbeszéléseket tartottunk, ahol együtt tanácskoztunk a workshopokra meghívott helyi szakemberekkel, valamint a regionális politikai, társadalmi és kulturális szféra fontosabb szereplőit. 2013. dec. 13-14-én a romániai Szatmárnémetiben tanácskoztunk. 2014. nov. 22-23-án a szerbiai Magyarakanizsán tartottunk megbeszélést. Ekkor egyúttal ellátogattunk a romániai Pécskára is, ahol találkoztunk a helyi vezetőkkel. 2015. április 25-26-án Szentgotthárdon mutattuk be kutatási eredményeinket, illetve ellátogattunk Nagykanizsára, majd pedig a szlovéniai Dobronakra. 2015. okt. 5-6-án a Szlovén Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének munkatársaival, illetve a helyi magyar tudományos és kulturális szervezetek és intézmények vezetőivel szerveztünk közös workshopot.

4. Tudományos konferencia

Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében 2014. szeptember 18-án tudományos konferenciát szerveztünk *Határok, határmentiség a Kárpát-medencében* címmel. A program keretében előadásokat hallhattunk 13 előadótól, kerekasztal-beszélgetést és vitát tartottunk a délnyugat-dunántúli néprajzi adatbázisról, valamint a Kultúrempész Sínbusz-Fesztivál közreműködésével irodalmi felolvasó esten vehettünk részt. A részletes program itt tekinthető meg:

https://www.nti.btk.mta.hu/harmashatarok/anyagok/HatarokKonf_Program.pdf

5. Együttműködés egyetemi hallgatókkal

A projekt jelentős eredményének tartjuk, hogy a kutatócsoport mindvégig együttműködését a néprajz szakos egyetemi hallgatókkal. Mészáros Csaba tutorként segítette az ELTÉ-s diákokat abban, hogy terepmunkájuk során gyűjtött anyagaikat értelmezzék. A Szegedi Tudományegyetem BA és MA hallgatóival Mód László szlovéniai, Turai Tünde pedig magyarországi településeken gyűjtött, illetve szakmai támogatást nyújtottak az eredmények összegzésében. Borbély Sándor a Miskolci Tudományegyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékén oktatott a kutatás első két évében, és ez idő alatt külön szemináriumon foglalkozott a diákokkal határ-témában, illetve nyári terepgyakorlatként részt vettek az OTKA-kutatásban. A közös munka célja az volt, hogy a diákokat integráljuk a

Néprajztudományi Intézet munkájába, illetve lehetőséget biztosítsunk szakmánk új nemzedékének az elmélyült kutatásra.

6. Honlap

Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet honlapján keresztül elérhető <http://www.etnologia.mta.hu/harmashatarok/> honlapot folyamatosan bővítettük, a kutatás részeredményeinek feltöltése folyamatosan zajlott.

7. Könyvek

Turai Tünde – Mészáros Csaba (szerk.): *Hármas határok néprajzi nézetben. / An Ethnographic Perspective on Tri-Border Areas*. MTA BTK NTI, Budapest, 2015. (kétnyelvű kötet)

Turai Tünde (szerk.): *Hármas határok néprajzi értelmezésben*. MTA BTK NTI, Budapest, 2015.

Szilágyi Levente: *Csanáros és Vállaj kapcsolatainak változása a 20. század folyamán a magyar–román határ kontextusában*. Monográfia. 2015. (e-könyv)